

Kisfaludy Károly emlékezete.¹⁾

(Halálának századik évfordulója alkalmából.)

1830—1930.

„Hullatja levelét az idők vén fája“, és amint peregnek róla a levelek, amint tova tűnnek az évek, szebbnél-szebb évfordulók váltogatják egymást, amelyek magyar szellemóriások születésére, magyar hősök és apostolok elhunytára emlékeztetik a most élő magyar nemzedéket.

Ahol csak valamelyes otthona van a magyar műveltségnek, mindenütt hálás kegyelettel tartják számon ezeket az évfordulókat. Mi is csak önmagunkat becsüljük meg azazal, ha az ilyen szép alkalmakat nyom nélkül elröppenni nem hagyjuk, hanem egyéb hívságos szórakozások helyett, azoknak szentelünk egy-egy estét, akik száz esztendővel ezelőtt a magyar művelődés és irodalom úttörő hőseiként hunytak el.

Manapság, amikor az új magyar irodalomnak szebbnél-szebb alkotásaiban gyönyörködhetünk, és a tudományok összes ágait magyar nyelvű remekművekből ismerhetjük meg, talán nem is tudjuk eléggé méltányolni az úttörők munkásságát!

Sokan nem is sejtik, hogy százesztendő távlatából szemlélve, milyen megható és fölemelő látványt nyújt az a lelkes és kitartó küzdelem, amellyel az 1800-as évek magyarjai a nemzeti szellem ébresztgetésén, a magyar nyelv és irodalom pallérozásán, s európai színvonalra emelésén fáradoztak!

Mennyi tragikus hőse, hány szent mártírja volt ennek a fenségesen szép küzdelemnek! Ki győzné őket számba-

¹⁾ A székelykereszturi unitárius főgimnázium felső tagozata javára rendezett Kisfaludy-émlékünnepélyen elmondott emlékbeszéd.

venni? Ki tudná azt eldönteni: „Melyik volt szebb, melyik dicsőbb, melyik nagyobb.“

Talán az a *kőrösi Csoma Sándor*, aki száz esztendővel ezelőtt halálos veszedelmekkel dacolva, életét áldozta rá, hogy felkutassa az ős magyar hazát?

Talán az a *Kazinczy Ferenc*, magyar nyelvünknek az a halhatatlan reformátora, aki az egész világirodalomban páratlan méretű magyar nyelvújítási mozgalmat vezérelte és végrehajtotta?

Talán az a *Széchenyi István*, az a nyughatatlan magyar, aki tétlen álmodozásából fölrazta az alvó nemzetet, s aki fejedelmi adományával, történelmi fenségű példájával megalapította a Magyar Tudományos Akadémiát?

Talán az *idősebb Wesselényi*, aki a magyar színjátszást egy Mecaenas bőkezűségével segítette át a kezdet nehézségein, és Erdély dicsőségére, az egész magyar művelődés javára, az első, állandó magyar színház megteremtését biztosította?

Vagy talán az a *Kisfaludy Károly* volt nagyobb, aki a magyar színtársulatok működését eredeti, magyar darabokkal támogatta, s aki ezelőtt száz esztendővel úgy szállt korai sírjába, mint a magyar vígjáték atyja és mint az újabkori magyar irodalom hajnalhasadásánk egyik vezéralakja?

Sokan voltak! Külön-külön, és együttesen mind lelkes hősei, rajongó apostolai, vagy épen szent mártírjai voltak az úttörők korszakának!

Küzdelmük történelmi jelentősége hamarosan meghihlette a történetíró tollát. A Genfben bújdosó *Horváth Mihály*: „*Huszonöt év Magyarország történetéből*“ címen hatalmas monográfiában örökítette meg a nagy idők nagy embereit, s az érdekes és szép korszak nagyszerű eseményeit.

Jókai Mórt, minden idők legnagyobb magyar regényíróját pedig annyira vonzotta és lelkesítette küzdelmüknek regényes szépsége, hogy egyik legszebb regényével hódolt dicsőemléküknek. „*És mégis mozog a föld*“ című regényének hősvé „*Jenőy Kálmán*“ névvel épen *Kisfaludy Károlyt* tette. Kisfaludy Károly élete alig 42 esztendőre, irodalmi működése pedig 1819—1830 közt mindössze 11 évre terjedt, és mégis ünnepelt íróvá, s különösen az ifjabb írói nemze-

déknek elismert vezérévé küzdötte fel magát. 1820 táján, az ő írói pályája kezdetén a magyar irodalom megújulásáért kifejtett buzgóságának a legtöbb irodalmi műfajban már szép eredményei mutatkoztak. A francia, görög, latin és német remekművek lelkes fordítói, vagy buzgó utánczói ekkor már 50 év óta végezték áldásos munkájukat, s a török-német világban elárvelt, elszegényedett magyar nyelvet gazdagabbá, csinosabbá, tömörebbé és hajlékonyabbá tették. Azok mellett, akik írói tehetség nélkül, inkább csak hazafiságból művelték az irodalmat, idővel olyan híres és ünnevelt poéták is támadtak, mint Virágh, Berzsenyi, Csokonai és Kisfaludy Sándor, akik az idegen műformákat eredeti, magyar tartalommal és szellemmel töltötték meg. Virágh és Berzsenyi klasszikus ódáit a görög latin műveltségű férfiak olvasták büszkeséggel és hazafias lelkesedéssel. Csokonai Lilla-dalai és Kisfaludy Sándor regéi, meg Himfy-dalai magyar nőinket bájolták el. E magyar költemények már elérik a nyugateurópai irodalom színvonalát, s lírai és elbeszélő költészetünknek ma is szép és becses darabjai.

De a magyar regény- és novellaírásnak, s különösen a magyar drámai irodalomnak Kisfaludy Károly előtt nem támadtak volt még olyan hívatott költői, akik ezeket a műfajokat a jámbor szándékú kísérleteken felülemeljék és maradandó alkotásokkal gazdagítsák.

A magyar színjátszás, — bár állandó otthona még nem volt, — néhány nemzetiesebb szellemű magyar vármegye támogatásával és a Wesselényihez hasonló hazafias érzésű nemesség pártolásával életerőre kapott, de magyar drámai irodalom hiányában németből fordított gyarló színművek előadásával kínlódott és vergődött.

Az 1819-ik év azonban szerencsés fordulatot hoz a magyar színjátszás és a magyar dráma sorsába, és egyszersmind örvendetes fordulatot hoz Kisfaludy Károly életébe is.

Kisfaludy Károly már 31-ik évében járt, de még mindig küzdött az étellel, még mindig kereste önmagát. Atyja akarata ellenére odahagyta a katonaságot, ahol hadi vitézségével, bátor magatartásával már a főhadnagyságig vitte volt.

Testvéröccse volt az 1800-as években országosan ünne-

pelt *Kisfaludy Sándornak*, a Himfy-dalok poétájának. Károly is írói és művészi hajlamokat érzett magában. Festőművésznak akarta kiképezni magát, de bátyja költői dicsősége állandóan ösztönözte az irogatásra is. Különösen színdarabok írásával már régóta kísérletezett. Mint katona és festő sokat bolygott a világban, „s bolygó lába száz tövisre hágott.“ De a szenvedések tűzében lelke megedződött és megtisztult. Bolyongásaiban gazdag emberismeretet szerzett; a nagy világban sokat látott, sokat művelődött. Bebarangolta *Olasz- földet*, *Bajorországot* és *Ausztriát*. Bécsben — nyomorgásai és nélkülözései mellett is — állandóan látogatta a színházakat, és így bőséges alkalma volt bepillantani a színi hatás titkaiba.

Ime! Milyen végére-mehetetlenek az Úrnak útjai! Épen a szenvedések és hányódások közben szerzett tapasztalatok nevelik Kisfaludy Károlyt a várvavárt magyar drámaíróvá!

Sok hányódás után, 1817-ben Pesten telepedett meg, ahol olykor Kazinczy írói körével barátkozva, arcképfestésből tengette nyomorusággal és sok nélkülözéssel teljes napjait.

Egy szerencsés véletlen azonban váratlanul jobbra fordította Kisfaludy Károly viszontagságos életét. A székesfehérvári vándorszíntársulat előbb Fehérváron, majd 1819 május 3-án a pesti német színházban előadta a jóformán ismeretlen írónak, Kisfaludy Károlynak: „*Tatárok Magyarországon*“ című vitézi játékát. A hatás óriási, a lelkesedés bámulatos volt! A vergődő magyar színészet e sikerrel fölfedezte Kisfaludy Károly személyében az első hívatott drámaíró-t. Az önmagára talált, öntudatra ébredt Kisfaludy pedig kedvesen fogadott darabjaival talpra állította a magyar műsor nélkül csak tengődő magyar színészetet.

Az első színpadi diadalt újabbak követték, s az ünnepelt festő-drámaíró ezentúl minden idejét irodalmi munkásságra fordította. Legfőbb üdülés, szórakozásképen tért vissza néha festőecsetjéhez. Lázás sietséggel dolgozott. Gyors egymásutánban írta történeti drámáit és vígjátékait. A színészek mind nagyobb és nagyobb diadalokat arattak a Kisfaludy-dramákkal és vígjátékokkal. 1819 őszén „*Kérők*“

című vígjátékát adták elő. Ez még történeti drámáinál is jobban tetszett. Ennek fényes sikere — történeti drámák helyett — főképen vígjátékok írására bűzdította. Színdarabjait nyomtatásban is kiadta. Így is osztatlan tetszést váltottak ki mind komoly irányú, mind víg darabjai.

Tetszetek történeti drámáinak többnyire nemeslelkű, rokonszenves és lovagias hősei. Lelkes tapsok kísérték az ősi dicsőség és a magyar vitézség emlegetését. Mindenkinek tetszetek azok a hazafias tárgyú darabjai, melyekből olyan alapeszme sűgárzott ki, hogy a derék magyar előtt még az ellenség is tisztelettel hajlik meg. Mindenkit meghatottak darabjainak színi hatásra szánt és a kor divatja szerint való érzékeny jelenetei. Mindenki elragadtatással hallgatta a színpadról elhangzó költői, lendületes és szép magyarbeszédet. Történeti drámái közül maradandóbecsű, ma is értékes alkotása: „*Iréne*“ c. tragédiája, melyet a *Katona*: „*Bánk bán*“-jával szoktak egy sorban emlegetni.

Vígjátékai csak fokozták népszerűségét és költői dicsőségét, melyet történeti drámáival alapozott meg.

A silány osztrák-német bohózatok helyett végre a magyar társadalmi élet derűs vonásait és komikus alakjait láthatta a magyar közönség Kisfaludy darabjaiban. Érdekes jelenetekben, nevettető helyzetekben, jóízű humorral mutatta be Kisfaludy a külföldieskedő mágnást, a latinos beszédű prókátort, a nyers modorú falusi gavallért, a férjhezmenetlénk vén leányt és más komikus alakokat. Sok naivság, de sok kedvesség van vígjátékaiban. Ezek közül az üde levegőjű vígjátékok közül legkiválóbbnak és különösen színpadról előadva, — legmulatságosabbnak a „*Csalódások*“-at tartják.

Kisfaludy Károly szomorújátékaival úgy megríkkatta, vígjátékaival úgy megnevettette a közönséget, hogy senki sem gondolhatott darabjainak gyöngéire. Mindenki csak azt érezte és azt látta, hogy a váratlanul feltűnt drámaíró ért a hazafias tűz felszításához s a közönség érdeklődésének állandó ébrentartásához!

Színpadi dicsőségét az egykorú kritika is jóváhagyta és elismerte, s a „*Kérők*“ óriási sikere után Kisfaludy Károly lett az ország legünnepeltebb, legnépszerűbb poétája,

aki bátyját, a Himfy-dalok költőjét, sőt Kazinczyt, a magyar írói világ nagytekintélyű vezérét is népszerűségben hamarosan felülmulta.

A népszerűség és dicsőség fölkelti benne a legnemesebb becsvágyat. Ő maga jól ismeri alkotásainak gyöngéit. Épen ezért hiányos irodalmi készültségét nagy szorgalommal igyekszik pótolni. Állandóan tanul és képezi magát. Goethe és Schiller mellett búzgón tanulmányozza Shakespearet. Átbúvárolja Kazinczynak ízlést hirdető műveit: ezekből megismeri és későbbi alkotásaiban értékesíti a nyelvújítás eredményeit.

Feladatul tűzi maga elébe, hogy a magyar irodalom más műfajait is a nyugateurópai irodalmak színvonalát megközelítő alkotásokkal gazdagítsa, és az olvasást a magyar nőkkel megkedveltesse.

Lelkes, fiatal írói nemzedék csatlakozik hozzá *Pesten* e szent cél munkálására.

Az új magyar irodalom hajnalhasadását kívánják munkálni, és e céljukhoz híven, a műveik közlésére 1822-ben alapított szépirodalmi évkönyvnek az „*Aurora*“ nevet adják. Ennek szerkesztése képezi ezentúl Kisfaludynak minden gondját. Nagyrészt ebben jelennek meg új irányt mutató, új műfajokat képviselő költői művei és tanulmányai. A legjobb magyar írók műveit tartalmazza az Aurorának minden évfolyama, s a gondosan szerkesztett, díszes zsebkönyvet a közönség mindjobban megkedveli. A nemzeti szellemű, romantikus költészet, melynek Kisfaludy és ifjú barátai bátor kezdeményezői voltak, páratlan hódítást tesz. Az „*Aurora*“ óriási hatása következtében az irodalom irányítása Kazinczy kezéből mindinkább átsiklik a Kisfaludy Károly kezébe, és az ábrándszerű régi eszme valóra válik: *Kisfaludy Károly vezérlete alatt Budapest a magyar irodalom középpontjává lesz.*

Szerkesztői és írói érdemeiért 1826-ban megkapja Kisfaludy a Marczybányi-Intézet jutalomdíját. Tekintélye, költői hírneve egyre fokozódik, mert nagy sikerrel tör utat a korábban nem művelt irodalmi műfajokban is. Pompás víg novellákat, trágikái hatású balladákat és kedves, népdal-szerű költeményeket ír. Lírai költészetünket olyan maradandó be-

csű, örkké szép költeményekkel gazdagítja, mint: „Szülőföldem szép határa“, „Rákosi szántó dala“, és „Mohács“.

Széchenyi eszméi Őt is meghódítják, s miközben nagyszabású költői alkotásokon dolgozik, Széchenyivel együtt szép terveket szövöget a magyar nemzet szebb jövőjének megalapozására.

De ember tervez, Isten végez!

1829 vége felé betegeskedni kezdett. Pusztító tüdőszorvadás támadta meg, s a daliás termetű, hatalmas szál ember 1830 november 21-én épen akkor hunyt el, mikor barátai azzal a hírrel akartak kedveskedni neki, hogy a M. T. Akadémia szervezői őt nevezték ki a nyelvtudományi szakosztály első pesti tagjának.

A magasba ívelő, gyönyörű költői pálya, melyhez még annyi szép reményt lehetett volna fűzni, derékban törött ketté!

De a szellemi ígéret földje, — mely felé annyi lelkesedéssel, oly nagy biztossággal kalauzolta a magyar irodalmat, — Kisfaludy Károly halálakor már észrevehetően látszott.

Temetésekor szokatlan országos részvét tanúsította, hogy halálát milyen nagy veszteségnek tartották, Őt magát pedig közönség és író-barátai milyen általánosan szerették!

Pihenőhelyét barátai *síremlékkal*, daliás alakját *szoborművel* örökítették meg; nemes szellemű költői irányának ápolására pedig a mai is nagytekintélyű és áldásosan működő *Kisfaludy-Társaság*ot alapították.

Legkedvesebb barátai, akik haláloságját könnyezve állották körül, sok dicsőséggel jártak elhunyt mesterük nyomdokain.

Vörösmartyból a magyar költészet fededelve, *Toldy Ferencből* a magyar irodalomtörténetírás atyja, *Bajza Józsefből* pedig az irodalom méltóságának lelkiismeretes őre, szigorú kritikusa lett. Mindhárman híven követték az Aurora-Kör kettős elvét, ami a Kisfaludy-Társaságnak is magasztos programja lett, hogy *irodalmunkat tegyük minél magyarabbá, és egyszersmind minél európaibbá!* Legyen irodalmunk tolmácsa a művelt emberiséget foglalkoztató minden nemes eszmének; az eszmék tolmácsolására használjon fel minden izléses és művészi formát; de minden magyar iro-

dalmi alkotásnak legyen nemesen magyar színe, eredeti magyar íze!

A száz évvel ezelőtt elhunyt Kisfaludy Károly ezt az írói szellemet, ezt az irodalmi és művelődési programmot hagyta reánk örökül!

Szent örökség, követésre méltó nemes irányzat! Az Ő szép szavait idézem, mikor e programmra nyomatékosan rámutatok: „*A mult példa legyen most, s égve honért, bizton nézzen előre szemünk!*“

Ő és társai sok közönyösséggel, hihetetlen elfogultsággal szemben küzdöttek nem egyszer! Sokat nélkülöztek, sokat szenvedtek, hogy a magyar színészet, a magyar nyelv és irodalom ügyét előbbre vigyék. Törhetetlen hit, sziklaszilárd akarat, rajongó fajszeretet és idealizmus lakozott bennük!

Ilyen erényekkel vállalkoztak a herkuleszi feladatra, hogy a szellemileg tétlen, mozdulatlan magyar földet kimozdítsák sarkaiból és boldogan elmondhassák: „*És mégis mozog a föld!*“

Igy jellemezte küzdelmüket említett szép regényében *Jókai Mór* is.

Az én tollam talán erőtelen, talán színtelen volt emlékükhöz méltó felidézésére, de úgy mentem magamat, mint a ragyogó tollú *Jókai*: „*A szent próféták sírjánál nem kérdik az áldozótól, hogy mit hozott?*“

Én magyar szívünk mélyéből fakadó hódolatot hoztam: *áldott legyen a magyar próféták emlékezete!*

Péter Lajos.

Hol kapcsolódik életünkbe a népművészet?¹⁾

Az embernek vele született természete, hogy társaságba vágyik. Vérévé vált. Nem nyomja el sem egyéni fájdalom, sem nemzeti szerencsétlenség. Kisarjad ismét, mint a lekaszált réten a fű. Ezért látunk ma is vidám arcokat, önfeledt mulatozást. Mégis, ha ilyen társaságba kerülök, sokszor jut eszembe az, mi történne, ha a mámoros hangulatba valaki belekiáltaná ezt a szót: az én népem! Mint ahogyan ezelőtt száz esztendővel az ország legdaliásabb huszárkapitánya: Gróf Széchenyi István be merte dobni ezt a fogalmat a magyar köztudatba; és nem törődött azzal, hogy megdöbbenést, értetlenséget, gúnyt vált ki általa. Meg vagyok győződve, hogy ennek a szónak sok helyről ma is csak ez lenne a visszhangja. Sőt, még Önöktől sem merném, mélyen tisztelt közönség, azt kérni, tegyék a kezüket szívükre, merjék őszintén mondani: Én az én népemet szeretem, ismerem, foglalkozom vele. Pedig a kisebbségi életben nem elég kapcsolat a népemmel az, hogy egy nyelvet beszélek vele. Ebben a helyzetben fel kell kutatnunk minden olyan pontot, mely közelébe ér és ki kell építenünk minden olyan útát, amely köztünk összeköttetést teremt.

A világrengés első lökése épen minket dobott a katasztrófa mélypontjára s miként egy geológiai rázkódtatásnál egymás hegyére-hátára torlódnak az egyes földrétegek, úgy dülta fel a társadalmi rendünket és tört össze minden olyan keretet, amelyben eddig éltünk kedves volt, család, erkölcs, hit, otthon, stb. Hogy ebben a zürzavaros állapotban egyensúlyt nyerhessünk, a békés elhelyezkedést és a megfelelő életformákat megtaláljuk, olyan vezéreszmékre van szükségünk, amelyek népünk minden egyes tagját áthatják, harmóniát teremtenek közöttünk befelé és egységesen karakterizálják fajtánkat kifelé. Egy híres angol regényíró (Galsworthy) szemlélte a mai világválságot és egy hőse ajkán így nyilatkozik róla: „A vál-

¹⁾ Az unitárius nőszövetség előadássorozatában, 1931 november 18-án tartott előadás.